

10. Nikolenko, L.M. (2024). *Inklyuzyvnyy osvityniy prostir u zakladi vyshchoyi osvity [Inclusive educational space in higher education institutions]: Monograph*. Dnipro: Publishing House «Hrani», 228 p. DOI: 10.33287/2220243 [in Ukrainian].

11. Inclusion and integration. Center for Inclusive Learning Technologies, University «Ukraine» (n.d.). Retrieved from: https://uu.edu.ua/inclusion_and_integration

12. Veteran Service (n.d.). Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/veteranska-sluzhba>

13. Stratehiya rozvytku inklyuzyvnoyi osvity u Natsional'nomu universyteti «L'vivs'ka politehnika» (2025) [Strategy for the Development of Inclusive Education at Lviv Polytechnic National University]. Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/2025>

14. Accessibility Service «No Limits» (n.d.). Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/nolimits>

15. Veteran Development Center. Official website of Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy. Retrieved from: <https://khmnra.edu.ua/%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80-%d0%b2%d0%b5%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83>

16. Lopatina, H., Tsybuliak, N. & all (2024). *Redefining higher education: Innovation, inclusion, and sustainable development during wartime: Monograph*. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC. Retrieved from: <http://monograph.com.ua/pctc/catalog/category/education> [in English].

УДК 376-056

Тетяна Скакодуб,

аспірантка,

ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України

e-mail: Tatitka@ukr.net

orcid.org/0009-0004-9255-1105

Tetiana Skakodub,

Graduate student,

Mykola Yarmachenko Institute

of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of educational sciences of Ukraine

Комунальний заклад освіти «Спеціальна школа «ШАНС»
Дніпропетровської обласної ради»
49074, м. Дніпро, вул. Батумська, 2а

Municipal educational Institution
of the Dnipropetrovsk Regional Council
«Special School «CHANCE»
49074, Dnipro, Batumska St., 2a

АНАЛІЗ МОДЕЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА ПРЕДМЕТ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ANALYSIS OF MODEL PROGRAMMES FOR SCHOOLCHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN TERMS OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE DEVELOPMENT

Анотація. У статті представлено результати аналізу модельних навчальних програм, розроблених для спеціальних закладів загальної середньої освіти, що здійснюють навчання дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Проаналізовано 29 модельних навчальних програм, які охоплюють дев'ять освітніх галузей: «Мовно-літературна», «Математична», «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична», «Технологічна», «Мистецька», «Інформатична» та «Фізична культура». Особливу увагу приділено дослідженню аспектів, що сприяють формуванню екологічної компетентності в учнів, яка є однією з ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

Метою проведеного дослідження стало оцінювання рівня інтеграції елементів екологічної освіти у зміст навчальних програм, а також виявлення їхньої відповідності сучасним вимогам формування в учнів свідомого ставлення до довкілля. У ході аналізу встановлено, що екологічну компетентність представлено у програмах різною мірою, залежно від специфіки освітньої галузі. Зокрема, найбільший потенціал для розвитку екологічної свідомості спостерігається у програмах природничої та технологічної галузей.

У статті акцентується увага на тому, що формування екологічної компетентності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку потребує врахування їхніх індивідуальних особливостей та залучення школярів до екологічної освіти і в інших галузях освіти.

Ключові слова: екологічна компетентність, школярі з порушеннями інтелектуального розвитку, модельна навчальна програма.

Abstract. The article presents the results of the analysis of model curricula developed for special general secondary education institutions that provide education for children with intellectual disabilities. The analysis covered 29 model curricula covering nine educational areas: «Language and Literature», «Mathematics», «Natural Sciences», «Social and Health», «Civic and Historical», «Technological», «Art», «Informatics» and «Physical Culture». Particular attention is paid to the study of aspects that contribute to the formation of environmental competence in students, which is one of the key competences defined by the State Standard of Basic Secondary Education.

The purpose of the study was to assess the level of integration of environmental education elements into the content of curricula, as well as to identify their compliance with the current requirements for the formation of students' conscious attitude to the environment. The analysis has shown that environmental competence is represented in curricula to varying degrees, depending on the specifics of the educational field. In particular, the greatest potential for the development of environmental awareness is observed in the programmes of natural sciences and technology.

The article focuses on the fact that the formation of environmental competence of children with intellectual disabilities requires taking into account their individual characteristics and involving students in environmental education in other areas of education.

Key words: environmental competence, students with intellectual disabilities, model curriculum.

Актуальність дослідження. Згідно з наказом МОН України від 2 квітня 2021 року № 406 за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» було поставлено задачу перед педагогами та авторськими колективами розробити модельні навчальні програми, які б сприяли гармонійному розвитку особистості, містили б компетентнісний підхід та допомогли реалізувати Державний стандарт базової середньої освіти.

Після оприлюднення наказу творчі колективи закладів освіти розробили модельні навчальні програми на основі Державного стандарту базової середньої освіти відповідно до Переліку модельних навчальних програм для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 року № 235.

З 2022-2023 н. р. Міністерство освіти і науки України почало поетапно впроваджувати модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти в рамках «Нової української школи». На основі модельних навчальних програм заклади освіти розробляють навчальні програми з предметів та затверджуються педагогічною радою закладу освіти.

Так як в Державному стандарті наголошено, що метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу, то при розробці модельних навчальних програм необхідно слідувати відповідності ключовим предметним компетентностям, визначеним цим стандартом. Це передбачає забезпечення міждисциплінарного підходу, інтеграції змісту навчання та врахування вікових і індивідуальних особливостей учнів, що сприятиме формуванню їхньої цілісної картини світу, екологічної свідомості, критичного мислення та здатності до практичного застосування.

Впровадження модельних навчальних програм не оминуло і спеціальні заклади середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Було розроблено і впроваджено згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти модельні програми з дев'яти освітніх галузей: «Мовно-літературна», «Математична», «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична», «Технологічна», «Мистецька», «Інформатична», «Фізична культура». Одною з ключових

компетентностей Державного стандарту є екологічна компетентність. У цьому контексті виникає потреба дослідити чинні модельні програми, оцінити їхній зміст щодо наявності елементів екологічної освіти та відповідності потребам дітей з інтелектуальними порушеннями. Важливо проаналізувати, наскільки ефективно ці програми сприяють формуванню екологічної свідомості, практичних навичок взаємодії з природним середовищем та відповідального ставлення до ресурсів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Формування системи знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтирів і мотивації до особистої участі у розв'язанні екологічних проблем є одним із ключових напрямів освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Для реалізації цих завдань в освітньому процесі застосовується компетентнісний підхід, визначений основними положеннями Нової української школи (НУШ). Згідно з Концепцією НУШ, однією з ключових компетентностей, що підлягає розвитку у школярів, є екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

Розвиток екологічної компетентності має відбуватися комплексно, на уроках усіх шкільних предметів. Зміст навчальних програм дає можливість інтегрувати екологічну тематику в різні освітні галузі, такі як природнича, математична, соціальна та здоров'язбережувальна, мовно-літературна тощо. Такий міжпредметний підхід дає змогу закріплювати знання й навички в різних контекстах, сприяючи формуванню стійкої екологічної культури.

Формування екологічної компетентності для популяризації ідеї сталого розвитку суспільства, через використання потенціалу текстів українських авторів на уроках української мови та літератури розглядають у своїй роботі Н. М. Дика та Н. В. Розінкевич.

Розглянуто компетентнісний потенціал екологічної компетентності у розрізі 9 освітніх галузей С. В. Толочко та Н. С. Бордюг.

Є. П. Нелін та І. В. Лінтур розглядають формування екологічної компетентності на уроках з математики шляхом розв'язування задач екологічної тематики.

Формування екологічної компетентності школярів через змістові лінії курсу інформатики досліджують Н. О. Пономарьова та О. С. Гудзенко.

Питання навчання природознавства у спеціальній школі, зокрема і формування екологічної грамотності, культури дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, висвітлено в працях В. І. Бондаря, А. Я. Берзнієкса, Г. О. Блеч, О. М. Вержиховської, С. В. Трикоз та ін. Розвиток екологічної компетентності школярів з порушеннями інтелектуального розвитку на уроках географії розглядали вчені Л. К. Одинченко, В. М. Синьов та інші.

Мета статті – аналіз модельних навчальних програм для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку щодо проблеми формування екологічної компетентності, згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти з дев'яти освітніх галузей: «Мовно-літературна», «Математична», «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична», «Технологічна», «Мистецька», «Інформатична», «Фізична культура».

Процедура дослідження передбачала: аналіз 29 модельних навчальних програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Програми містили інформацію з дев'яти освітніх галузей: «Мовно-літературної», «Математичної», «Природничої», «Соціальної і здоров'язбережувальної», «Громадянської та історичної», «Технологічної», «Мистецької», «Інформатичної» та «Фізичної культури». Розгляд цих програм дав змогу отримати цілісне уявлення про предмет формування екологічної компетентності у школярів під час освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту», від 16.01.2020 р. №463-ІХ, модельна навчальна програма – документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендовані для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством.

Як зазначає Ю. О. Романенко, експертка Українського центру оцінювання якості освіти, модельну навчальну програму пишуть автори для певного предмета чи інтегрованого курсу. У ній обов'язково визначають очікувані результати, яких мають досягти учні, які навчатимуться за цією програмою; пропонують певний зміст, на якому учні досягатимуть цих результатів; окреслюють види діяльності, які може використати вчитель на уроках або поза ними, щоб допомогти учням досягти визначених програмою результатів.

Оскільки результати навчання в модельній програмі не виринають випадково, а взяті з державного стандарту, то модельну програму можна вважати таким собі дороговказом, яким має рухатися вчитель разом зі своїми учнями, щоб досягти вимог стандарту.

Модельні програми мають таку назву не випадково, адже по суті вони пропонують модель реалізації певного предмета або курсу, задають універсальну рамку, яку вчитель може використати, створюючи власну навчальну програму [10].

Тож авторські колективи під час створення модельних навчальних програм повинні дотримуватись Державного стандарту базової середньої освіти, забезпечуючи інтеграцію ключових компетентностей, в тому числі формування екологічної компетентності у зміст освітніх компонентів, адаптацію їх до вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також враховувати специфічні потреби різних категорій здобувачів освіти. У цьому контексті актуальним є дослідження наявності екологічної компетентності в чинних модельних навчальних програмах для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Такий аналіз дасть змогу оцінити, як зміст програм відповідає сучасним вимогам і потребам ефективного формування екологічної свідомості та практичних навичок у дітей.

Як ми визначили, Державний стандарт загальної середньої освіти складається з дев'яти освітніх галузей: «Мовно-літературна», «Математична», «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична», «Технологічна», «Мистецька», «Інформатична», «Фізична культура». Тож розглянемо їх окремо.

Освітня галузь «Мовно-літературна» реалізується через навчальні предмети: «Українська мова» та «Українська література».

Автори модельних навчальних програм «Українська мова» для 5 – 6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку Н. В. Пономаренко, К. С. Тороп, Н. А. Ярмола (2022 р.) та «Українська мова» для 7 – 10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку Н. В. Пономаренко, К. С. Тороп, О. А. Анохіна (2023 р.) у пояснювальній записці зазначають, що модельна програма з української мови змінює пріоритети у формуванні змісту, структури й результатів навчання. Знання мають стати інструментом у розв’язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, успішного професійного становлення та облаштування свого життя [14, 11]. Як зазначають автори, у модельні програми введено усі ключові компетентності, в тому числі й екологічну компетентність.

Ознайомившись з модельними навчальними програмами для 5 – 6 та 7 – 10 класів щодо предмету формування екологічної компетентності, ми виокремили такі складові, які сприятимуть розвитку екологічної освіти:

- У модельній програмі з української мови для 5 – 6 класів автори конкретно не зазначають теми навчальних текстів, діалогів, висловлювань і т. ін., а пропонують складати речення, тексти, діалоги та розповіді на запропоновану тематику вчителем, обговорювати запропоновані ним малюнки та опорні слова. Тобто при складанні навчальної програми вчителю необхідно самому обрати теми для уроків для дотримання компетентнісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі, який полягає у розвитку на уроках української мови всіх ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти;
- У модельній програмі з української мови для 7 – 10 класів автори своєю чергою пропонують на вибір орієнтовні теми з розвитку мовлення, наприклад: «Рослини – символи України», «Рідні краєвиди», «Екологічна культура людини», «Сім природних чудес України», «Краса природи рідного міста (села)», «Лікарські рослини», «Земля – наш спільний дім» та «Збережемо довкілля». Також укладачі

програми пропонують складати з школярами твори-описи природи за власним спостереженням та складати з допомогою вчителя елементарні роздуми на тему, пов'язану із життям і навчальною діяльністю учнів (про збереження здоров'я, майбутню професію тощо) [12].

Із зазначеного можна зробити висновок, що автори модельної навчальної програми «Українська мова» для 7 – 10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку Н. В. Пономаренко, К. С. Тороп, О. А. Анохіна більш широко розкрили тему екологічної компетентності та спрямували педагогів на формування у здобувачів освіти не лише базових знань з української мови, а й на розвиток практичних умінь і навичок екологічно доцільної поведінки, виховання відповідального ставлення до природи та усвідомлення важливості особистого внеску у збереження навколишнього середовища.

Модельні навчальні програми «Українська література» для 5-6 класів (2022 р.) та 7 – 10 класів (2024 р.) авторів Н. В. Пономаренко, К. С. Тороп, В. В. Ляшенко спрямовано насамперед на навчання української літератури на формування наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, а саме: читати з розумінням; критично оцінювати інформацію в художніх текстах; висловлювати власні думки, почуття; сприймати і використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях [12, 13]. Переглянувши пропонований зміст навчального предмета українська література, ми виокремили художні твори, які сприятимуть розвитку екологічної компетентності школярів, наприклад:

- Модельна навчальна програма 5 – 6 клас: Л. В. Костенко – «Березовий листочок», «Красива осінь вишиває клени», легенда «Як виникли Карпати», В. О. Сухомлинський – «Який слід повинна залишати людина на землі?», О. В. Донченко – «Лісничиха» та інші. Ці твори допомагають у формуванні ціннісних орієнтацій, системи ставлень до людей, світу, природи, себе та відповідних поведінкових вчинків і звичок [12], що своєю чергою прищеплює школярам любов то навколишнього світу та природи;

- У модельній програмі з української літератури для 7 – 10 класів формування екологічної компетентності через опис української природи розкрито такими авторами: В. А. Симоненко – «Грудочка землі», «Ти знаєш, що ти – людина?», О. П. Довженко – «Зачарована Десна», Л. І. Смілянський – «Геннадій і Петрик», Остап Вишня «Чудесні пташки» і інші.

Звісно мовно-літературну освітню галузь більшою мірою спрямовано на формування писемних та читацьких навичок, збагачення словникового запасу, прищеплення любові до книг та рідної мови, але автори, дотримуючись Державного стандарту про базову середню освіту, дотримались розкриття екологічної компетентності через літературні твори та орієнтовні теми для розвитку мовлення.

Освітня галузь «Математична» реалізується через навчальний предмет «Математика». Укладачі модельної навчальної програми «Математика» за мету ставлять формування в школярів предметної математичної компетентності, що передбачає здатність застосовувати математичні знання і методи у повсякденному житті; застосовувати логічні способи мислення під час розв’язання пізнавальних і практичних задач, пов’язаних з реальними об’єктами [16, 1]. Одним із напрямів формування компетентнісного підходу укладачі зазначають, що учні повинні досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об’єктів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; використовувати математичні методи в життєвих ситуаціях [16]. Розглянувши зміст навчальної програми з предмета «Математика», ми не виявили завдань, безпосередньо пов’язаних з екологічною тематикою. Водночас у розділі, присвяченому видам навчальної діяльності, зустрічаються такі формулювання: робота з проблемними ситуаціями, обговорення проблемних ситуацій, розв’язання задач практичного спрямування та розв’язання сюжетних задач, що свідчить про те, що вчителі математики можуть спрямовувати навчальну діяльність на розв’язання екологічних проблем та визначати напрям завдань на формування екологічної компетентності та інтегрувати математичні знання з екологічними темами. Як приклад можна розглядати задачі такої тематики:

- Вплив висадки дерев на поглинання вуглекислого газу. Метою таких задач є розвиток розуміння впливу зелених насаджень на екологію;
- Економія води. Мета: звернути увагу на раціональне використання водних ресурсів;
- Вторинна переробка. Мета: мотивація до участі у вторинній переробці;
- Розрахунок енергоспоживання. Мета: показати важливість енергозбереження;
- Використання сонячної енергії. Мета: пояснити значення альтернативних джерел енергії й інші.

Подібні задачі допоможуть учням зрозуміти значення екологічних проблем та вчитимуть застосовувати математичні інструменти для їх аналізу та вирішення.

Освітня галузь «Природнича» реалізується через навчальні предмети «Пізнаємо природу», «Географія» та «Фізика і хімія в побуті». Звісно, основний компетентнісний потенціал курсу спрямований на формування природничої компетентності, але відомо, що екологічна та природнича компетентності доповнюють одна одну.

Як зазначають автори модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» для 5 – 6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку Н. А. Василенко, С. В. Трикоз, Ж. С. Калюкова (2022 р.), основною метою інтегрованого курсу – є формування природничих компетентностей здобувачів освіти шляхом: засвоєння системи інтегрованих знань про природу, усвідомлення своєї приналежності до природи і суспільства, створення елементарної бази для засвоєння здобувачами освіти, відповідно до їх вікових особливостей, досвіду дослідження природи, розуміння змін, зумовлених людською діяльністю, усвідомлення відповідальності за наслідки такої діяльності; розвиток екологічних компетентностей, що передбачають дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадливого використання природних ресурсів.

Основна ідея курсу полягає в усвідомленні належності людини до природи та суспільства, створенні передумов для бережливого ставлення до навколишнього середовища, у розумінні впливу трудової діяльності людей на всі

компоненти природи, у сприянні вихованню у дітей любові до природи, до свого краю, розвитку екологічної свідомості [4].

Модельну програму «Пізнаємо природу» націлено на розвиток екологічної компетентності та виховання екологічно здорової особистості. Школярі з порушеннями інтелектуального розвитку під час уроків не тільки вивчають природу в цілому, а й визначають закономірність впливу людини на неї.

Модельна навчальна програма «Географія» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (авт. О. Ю. Бондаренко, К. С. Тороп, 2023 р.) вказує, що вивчення географії розширює світогляд дітей про навколишній світ, дає змогу побачити природні явища та соціально-економічні процеси у взаємозв'язку. Основні завдання шкільного курсу географії – дати елементарні, але наукові та систематичні відомості про природу, населення, господарство свого краю, України та зарубіжних країн, показати особливості взаємодії людини і природи, допомогти засвоїти правила поведінки в природі. Географія сприяє патріотичному, інтелектуальному та екологічному вихованню учнів [3]. Для формування екологічної компетентності укладачами запропоновано такі теми уроків: жива і нежива природа, характеристики стану повітря, тваринний та рослинний світ, представники тваринного і рослинного світу України, занесені до Червоної книги, охорона рослинного і тваринного світу, вплив господарської діяльності людини на ґрунт, забруднення водойм, вплив господарської діяльності на природу, зміна рельєфу людиною, видобуток корисних копалин та екологічні проблеми, пов'язані з цим. Отже, запропоновані теми сприяють глибшому розумінню учнями екологічних проблем, таких як охорона природних ресурсів, вплив господарської діяльності на навколишнє середовище та збереження біорізноманіття. Це допомагає формувати в них відповідальне ставлення до природи та розуміння важливості її захисту.

Модельна навчальна програма «Фізика і хімія в побуті» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (авт. С. В. Глухова, К. С. Тороп, І. В. Біневич, 2023 р.) за мету ставить формування у здобувачів освіти предметної природничої

компетентності та базових знань та навичок, що передбачають формування особистості учня/учениці, які знають та розуміють основні закономірності живої і неживої природи, володіють певними вміннями її дослідження, виявляють допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлюють цілісність природничо-наукової картини світу, здатні оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіють з навколишнім природним середовищем [6]. У пропонуваному змісті навчального предмета автори висвітлюють такі теми для збагачення школярів з порушеннями інтелектуального розвитку екологічними знаннями: зміни, що відбуваються в природі; повітря – суміш газів; електронезбезпека та економія електричної енергії у побуті; небезпечні відкриття; теплообмін людини з навколишнім середовищем, вплив температурних умов на життя людини; радіоактивне випромінювання; хімія у житті людини. Тобто відомості, які учні отримують на уроках курсу «Фізика і хімія в побуті», збагачують знання школярів про природні і фізичні явища та сприяють розвитку екологічної свідомості, формуючи у них розуміння взаємозв'язку між науковими концепціями та практичними аспектами повсякденного життя.

Освітня галузь «Соціальна і здоров'язбережувальна» реалізується через інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут». Автори модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку К. С. Тороп, Ж. С. Калюкова та Т. С. Скакодуб (2023 р.) зазначають, що метою інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для учнів 7 – 10 класів є систематизація знань про правила харчування та особисту гігієну; формування позитивної мотивації до занять фізичними вправами та різними видами спорту; виховання негативного ставлення до шкідливих звичок; розширення уявлень учнів про здоровий спосіб життя; формування потреби у здоровому способі життя та ін. [22]. Виділяють такі задачі: формування в учнів поняття про безпечну поведінку на природі; формування уміння виражати свої потреби, значущі для здоров'я і його

збереження; формування у здобувачів освіти готовності проявляти самостійність, бути відповідальним за результати своїх вчинків; розвиток стійкого інтересу до правил здоров'язбережувальної і безпечної поведінки; виховання потреби у здоровому способі життя, формування вміння вчитися без шкоди для здоров'я [22, 24].

Розробники модельних програм «Здоров'я, безпека та добробут» виділяють теми, які сприяють формуванню екологічної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Спочатку розглядається здоров'язбережувальна тематика, зокрема питання здоров'я людини, шкідливих звичок, загартовування організму, правил здорового способу життя, спорту та його впливу на здоров'я. Окрім того, екологічна тематика займає важливе місце в програмі, де особливу увагу приділено таким темам, як безпека в довіллі, тварини навколо нас, стихійні лиха, збереження природного середовища, негативні наслідки технічного прогресу і інші [24].

Освітня галузь «Громадянська та історична» реалізується через навчальний предмет «Вступ до історії України та громадянської освіти».

Укладач Ю. М. Косенко в модельній навчальній програмі «Вступ до історії України та громадянської освіти» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (2020 р.) вказує за мету курсу передусім всебічний і гармонійний розвиток дитини з інтелектуальними порушеннями, виховання громадянина і патріота України, здійснення компетентнісного розвитку школяра означеної категорії, сприяння становленню його світогляду та збагаченню культури [9]. Своєю чергою, курс охоплює такі теми, які сприяють формуванню екологічної свідомості: середовище та його вплив на людину, встановлення залежності між природним середовищем і заняттями людей, життя у селі/місті в давнину і тепер, винаходи людства та їх наслідки, українське національне вбрання і сучасний одяг, вплив людини на довілля, охорона довілля, енерго- та ресурсозбереження. Модельна програма охоплює екологічну компетентність, інтегруючи вивчення важливих екологічних аспектів в контексті історичних процесів. Програма сприяє

формуванню в учнів розуміння того, як історичні події, господарська діяльність людини та соціальні зміни впливали на природне середовище України.

Метою модельної навчальної програми «Історія України» для 7-9 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (авт. К. С. Тороп, Б. В. Василенко, В. В. Ляшенко, 2023 р.) є розвиток особистості здобувача освіти через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [21]. Хоча курс в основному орієнтований на вивчення історичних подій на теренах України, екологічна тематика також займає своє місце. У ньому представлено теми, що сприяють формуванню екологічної компетентності у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку: здобутки і втрати індустріалізації, насильницька колективізація на селі, Чорнобильська катастрофа та її наслідки, життя в умовах війни.

Освітня галузь «Технологічна» реалізується через навчальний предмет: «Технології (трудове навчання)». Метою модельних навчальних програм «Технології» є формування особистості здобувача освіти, реалізація творчого потенціалу, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій, здатності до партнерської взаємодії, розкриття та розвиток потенціалу особистості здобувача освіти, здатності застосовувати знання на практиці, розв'язувати практичні завдання в повсякденному житті [17]. Підвищення рівня пізнавальної активності учнів з інтелектуальними порушеннями та розвиток їхньої здатності до усвідомленої регуляції трудової діяльності; формування в учнів необхідного обсягу професійних знань і загальнотрудових умінь; підготовка випускників до вступу в центрах професійної освіти для подальшого оволодіння професією та працевлаштування [18].

Більшість освітніх програм спеціальних шкіл використовують у навчальних планах такі технологічні галузі, як квітникарство, швейна справа, слюсарна справа, столярна справа, обслуговуюча праця та декоративно-ужиткове мистецтво. Тому пропонуємо розглянути стан екологічної освіти у цих галузях:

- Квітникарство. Укладачі модельної програми з квітникарства заклали в її зміст широкий спектр тем, спрямованих на формування екологічної компетентності. Програма охоплює такі аспекти, як вирощування рослин та догляд за ними, вплив рослин на екологічну ситуацію, вторинне використання сировини (повторне використання кошиків під квіти, компостування органічних решток і ін.) У ній також акцентується увага на екологічній ситуації у світі, країні та регіоні, зокрема на впливі квітникарства на екологічну рівновагу. Окреме місце відводиться ознайомленню з рослинами, занесеними до Червоної книги [17, 18]. Цей предмет сприяє розвитку любові до природи та екологічної свідомості в дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Отже, квітникарство безпосередньо пов'язано з екологічною компетентністю, оскільки під час навчання діти постійно взаємодіють з природним середовищем.
- Швейна справа. Автори модельної програми пропонують такі теми для опанування школярами з порушеннями інтелектуального розвитку, які мають відношення до екологічної компетентності: натуральні, штучні тканини, виконання аплікацій з тканини, ремонт одягу, виготовлення еко-шопера, виконання виробів в техніці печворк (клаптикове шиття та кинусайга) [26, 27]. Формування екологічної компетентності з занять швейною справою безпосередньо пов'язано з використанням матеріалів, повторним їх використанням та усвідомленням впливу текстильної індустрії на навколишнє середовище.
- Слюсарна справа. Як, зазначають автори у вступній частині модельної навчальної програми, розумно і раціонально використовувати природні ресурси, ощадно використовувати матеріали, долучатися в доступний спосіб до безвідходного виробництва, вторинної переробки матеріалів та ін. [19]. Для досягнення цих задач автори пропонують розглядати етапи виробництва

металевого дроту та тонкого металу, адже відомо, що метал отримують не тільки з руди, а й металолому, це є вторинною переробкою сировини.

- Столярна справа. Співавтори програми через її реалізацію на уроках хочуть, щоб школярі з порушеннями інтелектуального розвитку вчилися розумно і раціонально використовувати природні ресурси, ощадно використовувати матеріали, долучатися в доступний спосіб до безвідходного виробництва, вторинної переробки матеріалів та ін. [20, 2]. Взагалі вироби з деревини вважаються екологічно чистими та в сучасному світі викликають захоплення у людей, які ведуть свідоме екологічне життя.
- Обслуговуюча праця. Автори модельної програми для 5-6 класів зазначають, що формування екологічної культури є однією з цілей навчання. Програма передбачає формування у здобувачів освіти усвідомлення впливу на природне середовище та розвиток навичок ощадливого використання ресурсів [8]; своєю чергою, укладачі модельної навчальної програми для 7-11 класів вказують, що навчання має сприяти вихованню екологічних якостей особистості та формуванню екологічного світогляду. У рамках трудового навчання увагу приділяють раціональному використанню матеріалів і утилізації відходів [7]. Реалізація цих засад згадується у понятті «екологічне житло» і вимоги до оформлення інтер'єру з урахуванням екологічних стандартів, де акцентується використання кімнатних рослин для створення екологічного середовища. Також розглядається екологічне значення переробки пластикових виробів, зокрема створення виробів із пластикових кришок, що сприяє формуванню уявлень про повторне використання матеріалів та зменшення відходів.
- Декоративно-ужиткове мистецтво. Однією з задач модельної програми «Декоративно-ужиткового мистецтва» автора В. О. Гаврюш є розвиток екологічної культури школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Проаналізувавши документ для 5–10 класів, можна виділити кілька аспектів, які спрямовано на формування екологічної компетентності учнів: технології вирощування рослин, догляд за кімнатними рослинами, використання природних матеріалів та передбачені екскурсії до ботанічних садів, дендропарків, а також робота на пришкільних ділянках, що формує усвідомлення

важливості охорони природи та сталого ставлення до навколишнього середовища [5].

Освітня галузь «Мистецька» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво», що складається з окремих навчальних предметів: «Образотворче мистецтво» та «Музичне мистецтво». За словами авторів, модельна навчальна програма передбачає розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу [23], правильно оцінювати прекрасне в природі, мистецтві та суспільстві, а також розвивати здатність створювати красиве. Ці засади більшою мірою реалізуються через предмет «Образотворче мистецтво», своєю чергою «Музичне мистецтво» повною мірою розкриває розвиток музичного мислення, формування уявлень про музику як вид мистецтва, розкриває цілісність музичної картини світу і т. ін. Проте не спрямовано на формування екологічної компетентності, оскільки не містить безпосередньо екологічно орієнтованих тем чи завдань.

Освітня галузь «Інформативна» реалізується через навчальний предмет «Інформатика». У вступній частині модельної програми автори згадують екологічну компетентність у контексті формування особистості здобувача освіти, здатного критично мислити та відповідально діяти в інформаційному просторі. Основна мета програми полягає в розвитку особистості, яка може використовувати цифрові інструменти для розв'язання життєвих проблем, що містять і екологічні аспекти [25]. Водночас, проаналізувавши цю модельну навчальну програму для 7-11 класів, висновуємо, що про екологічну компетентність у вступній частині або в інших частинах нічого прямо не зазначено. Основний акцент робиться на формуванні інформатичної компетентності, розвитку технічного мислення, навичок роботи з цифровими технологіями, а також на безпечному користуванні інтернетом і цифровими пристроями.

Освітня галузь «Фізична культура» реалізується через навчальний предмет «Фізична культура». Проаналізувавши модельні навчальні програми з «Фізичної культури», ми не виявили прямого згадування про екологічну компетентність. Ці програми передусім спрямовано на фізичний розвиток, формування здорового способу життя, розвиток морально-вольових та соціальних якостей школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Але екологічна компетентність опосередковано відображається в таких аспектах: заняття на відкритому повітрі (активність на природі, що сприяє усвідомленню її цінності та виховують дбайливе ставлення до навколишнього середовища), розвиток гармонійного ставлення до довкілля (через рухові активності учнів залучають до екологічно орієнтованих дій, наприклад, прибирання території) [15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз модельних навчальних програм, які Міністерство освіти і науки України почало поетапно впроваджувати у освітній процес з 2022-2023 н. р., показав, що укладачі модельних навчальних програм згадували у своїх працях екологічну тематику, що спонукає школярів до кращого розуміння навколишнього світу та взаємодії з ним. Найкраще висвітлено екологічні перспективи у таких галузях: «Технологічна» та «Природнича», адже ці дві галузі тісно пов'язані з природними матеріалами та природою в цілому.

На друге місце можна поставити «Мовно-літературну», «Соціальну і здоров'язбережувальну», «Громадянську та історичну» галузі, які сприяють формуванню екологічної компетентності через інтеграцію екологічних тем у навчальний процес. Наприклад: «Мовно-літературна» галузь розвиває екологічну свідомість через читання художньої літератури в якій описано природу; «Соціальна і здоров'язбережувальна» галузь акцентує увагу на відповідальному ставленні до здоров'я та довкілля, висвітлюючи зв'язок між станом природи і добробутом людини; «Громадянська та історична» галузь сприяє формуванню усвідомлення історичної ролі екологічної поведінки та розвитку громадянської відповідальності за стан навколишнього середовища.

На третьому місці за внеском у формування екологічної компетентності умовно можна виділити «Математичну», «Мистецьку», «Інформатичну» та

«Фізичну культуру». Хоча у модельній програмі з математичного напрямку не згадується екологічна компетентність, вона може сприяти екологічній компетентності через аналіз даних про стан довкілля та розв'язування задач для оцінки екологічних показників. У «Мистецькій» галузі розвиток екологічної компетентності згадується тільки в предметі «Образотворче мистецтво», яке інтегрує екологічні теми у творчі проєкти, в яких використовуються природні матеріали. «Інформатична» галузь залучає учнів до розв'язання екологічних проблем через використання цифрових інструментів. «Фізична культура» опосередковано сприяє екологічній компетентності через заняття на свіжому повітрі, формування дбайливого ставлення до природного середовища під час рухливих ігор та активностей. Ці галузі, хоча й не є провідними у формуванні екологічної компетентності, роблять вагомий внесок через інтеграцію екологічних тем у навчальний процес.

Для ефективнішого розвитку екологічної компетентності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вчителям під час написання навчальних програм необхідно приділяти особливу увагу екологічним темам. Це дасть можливість інтегрувати знання про природу у різні види навчальної діяльності, формуючи у дітей відповідальне ставлення до довкілля та розвиваючи практичні навички взаємодії з природним середовищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біневич, І. В., Тороп, К. С., & Глухова, С. В. (2023). *Модельна навчальна програма «Математика» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
2. Біневич, І. В., Тороп, К. С., & Проценко, О. С. (2024). *Модельна навчальна програма «Технології (столярна справа)» для учнів 7-11 спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.*
3. Бондаренко, О. Ю., & Тороп, К. С. (2023). *Модельна навчальна програма «Географія» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*

4. Василенко, Н. А., Трикоз, С. В., & Калюкова, Ж. С. (2022). *Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
5. Гаврюш, В. О. (2023). *Модельна навчальна програма «Технології (декоративно-ужиткове мистецтво)» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
6. Глухова, С. В., Тороп, К. С., & Біневич, І. В. (2023). *Модельна навчальна програма «Фізика і хімія в побуті» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
7. Дорошенко, Н. М., Тороп, К. С., & Швець, Н. М. (2023). *Модельна навчальна програма «Технології (обслуговуюча праця)» для учнів 7-11 спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.*
8. Дорошенко, Н. М., Тороп, К. С., Ярмола, Н. А., Терещенко, В. В., & Швець, Н. М. (2020). *Модельна навчальна програма «Технології (обслуговуюча праця)» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
9. Косенко, Ю. М. (2022). *Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
10. Освіторія. (б. д.). *Програми НУШ: Які вони є та як учителю з ними працювати?* <https://osvitoria.media/>. <https://osvitoria.media/experience/programy-nush-yaki-vony-ye-ta-yak-uchytelyu-z-nymy-pratsyuvaty/>
11. Пономаренко, Н. В., Тороп, К. С., & Анохіна, О. А. (2023). *Модельна навчальна програма «Українська мова» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
12. Пономаренко, Н. В., Тороп, К. С., & Ляшенко, В. В. (2020). *Модельна навчальна програма «Українська література» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
13. Пономаренко, Н. В., Тороп, К. С., & Ляшенко, В. В. (2024). *Модельна навчальна програма «Українська література» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.*
14. Пономаренко, Н. В., Тороп, К. С., & Ярмола, Н. А. (2022). *Модельна навчальна програма «Українська мова» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*

15. Прибега, О. М., Василенко, Н. А., Лапін, А. В., & Різченко, А. В. (2022). *Модельна навчальна програма «Фізична культура» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
16. Прохоренко, Л. І., Тороп, К. С., & Біневич, І. В. (2022). *Модельна навчальна програма «Математика» для 5-6 спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
17. Скакодуб, Т. С., Тороп, К. С., & Василенко, Н. А. (2022). *Модельна навчальна програма «Технології (квітникарство)» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
18. Скакодуб, Т. С., Тороп, К. С., & Калюкова, Ж. С. (2023). *Модельна навчальна програма «Технології (квітникарство)» для учнів 7-11 спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
19. Тороп, К. С., & Біневич, І. В. (2022). *Модельна навчальна програма «Технології (слюсарна справа)» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
20. Тороп, К. С., Біневич, І. В., & Проценко, О. С. (2022). *Модельна навчальна програма «Технології (столярна справа)» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
21. Тороп, К. С., Василенко, Б. В., & Ляшенко, В. В. (2023). *Модельна навчальна програма «Історія України» для 7-9 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
22. Тороп, К. С., Калюкова, Ж. С., & Скакодуб, Т. С. (2023). *Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 7-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
23. Тороп, К. С., Лопатіна, М. В., Прядка, І. Є., & Шпилєва, Ю. І. (2022). *Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Мистецтво» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
24. Тороп, К. С., Ярмола, Н. А., & Калюкова, Ж. С. (2022). *Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
25. Трокай, Т. М., Лапін, А. В., & Ляшенко, В. В. (2022). *Модельна навчальна програма «Інформатика» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*
26. Швець, Н. М., Тороп, К. С., & Дорошенко, Н. М. (2022). *Модельна навчальна програма «Технології (швейна справа)» для 5-6 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*

27. Швець, Н. М., Тороп, К. С., & Дорошенко, Н. М. (2024). *Модельна навчальна програма «Технології (швейна справа)» для учнів 7-11 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.*

REFERENCES

1. Binevych, I. V., Torop, K. S., & Hlukhova, S. V. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Matematyka» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Model curriculum 'Mathematics' for grades 7-10 of special general education institutions for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

2. Binevych, I. V., Torop, K. S., & Protsenko, O. S. (2024). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (stoliarna sprava)» dlia uchniv 7-11 spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (carpentry)' for students of 7-11 special secondary schools for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

3. Bondarenko, O. Yu., & Torop, K. S. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Geography' for grades 7-10 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

4. Doroshenko, N. M., Torop, K. S., & Shvets, N. M. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (obsluhovuiucha pratsia)» dlia uchniv 7-11 spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (service work)' for students of 7-11 special general secondary education institutions for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

5. Doroshenko, N. M., Torop, K. S., Yarmola, N. A., Tereshchenko, V. V., & Shvets, N. M. (2020). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (obsluhovuiucha pratsia)» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (service work)' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

6. Havriush, V. O. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo)» dlia 5-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technologies (decorative and applied arts)' for grades 5-10 of special general secondary education institutions for children with intellectual disabilities].* [in Ukrainian].

7. Hlukhova, S. V., Torop, K. S., & Binevych, I. V. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Fizyka i khimiia v pobuti» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Physics and Chemistry in*

everyday life' for grades 7-10 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].

8. Kosenko, Yu. M. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Vstup do istorii Ukrainy ta hromadianskoi osvity» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Introduction to the History of Ukraine and Civic Education' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

9. Osvitoria. (b. d.). *Prohramy NUSh: Yaki vony ye ta yak uchyteliu z nymy pratsiuvaty? [NUS programmes: What are they and how should a teacher work with them?]* <https://osvitoria.media/>. <https://osvitoria.media/experience/prohramy-nush-yaki-vony-ye-ta-yak-uchytelyu-z-nymy-pratsyuvaty/> [in Ukrainian].

10. Ponomarenko, N. V., Torop, K. S., & Anokhina, O. A. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Ukrainian Language' for grades 7-10 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

11. Ponomarenko, N. V., Torop, K. S., & Liashenko, V. V. (2020). *Modelna navchalna prohrama «Ukrainska literatura» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Ukrainian Literature' for grades 5-6 of special general education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

12. Ponomarenko, N. V., Torop, K. S., & Liashenko, V. V. (2024). *Modelna navchalna prohrama «Ukrainska literatura» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Ukrainian Literature' for grades 7-10 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

13. Ponomarenko, N. V., Torop, K. S., & Yarmola, N. A. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Ukrainska mova» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Model curriculum 'Ukrainian Language' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian]*

14. Prokhorenko, L. I., Torop, K. S., & Binevych, I. V. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Matematyka» dlia 5-6 spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Mathematics' for 5-6 special general secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

15. Prybieha, O. M., Vasylenko, N. A., Lapin, A. V., & Rizchenko, A. V. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Physical Culture' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
16. Shvets, N. M., Torop, K. S., & Doroshenko, N. M. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (shveina sprava)» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (sewing)' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
17. Shvets, N. M., Torop, K. S., & Doroshenko, N. M. (2024). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (shveina sprava)» dlia uchniv 7-11 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (sewing)' for students of grades 7-11 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
18. Skakodub, T. S., Torop, K. S., & Kaliukova, Zh. S. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (kvitnykarstvo)» dlia uchniv 7-11 spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (floriculture)' for students of 7-11 special secondary schools for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
19. Skakodub, T. S., Torop, K. S., & Vasylenko, N. A. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (kvitnykarstvo)» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (floriculture)' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
20. Torop, K. S., & Binevych, I. V. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (sliusarna sprava)» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (locksmithing)' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
21. Torop, K. S., Binevych, I. V., & Protsenko, O. S. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii (stoliarna sprava)» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Technology (carpentry)' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

22. Torop, K. S., Kaliukova, Zh. S., & Skakodub, T. S. (2023). *Modelna navchalna prohrama intehrovanoho kursu «Zdorovia, bezpeka ta dobrobut» dlia 7-10 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum of the integrated course 'Health, Safety and Wellbeing' for grades 7-10 of special general education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
23. Torop, K. S., Lopatina, M. V., Priadka, I. Ye., & Shpylieva, Yu. I. (2022). *Modelna navchalna prohrama intehrovanoho kursu «Mystetstvo» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum of the integrated course 'Art' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
24. Torop, K. S., Vasylenko, B. V., & Liashenko, V. V. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Istoriia Ukrainy» dlia 7-9 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'History of Ukraine' for grades 7-9 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
25. Torop, K. S., Yarmola, N. A., & Kaliukova, Zh. S. (2022). *Modelna navchalna prohrama intehrovanoho kursu «Zdorovia, bezpeka ta dobrobut» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum for the integrated course 'Health, Safety and Wellbeing' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
26. Trokai, T. M., Lapin, A. V., & Liashenko, V. V. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Informatyka» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum 'Informatics' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*
27. Vasylenko, N. A., Trykoz, S. V., & Kaliukova, Zh. S. (2022). *Modelna navchalna prohrama intehrovanoho kursu «Piznaiemo pryrodu» dlia 5-6 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Model curriculum of the integrated course 'Discovering Nature' for grades 5-6 of special secondary education institutions for children with intellectual disabilities]. [in Ukrainian].*

УДК: 376-056.36:37.01

Олена Чеботарьова,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями